

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบ
การสืบสานประเพณีแซนโหม้นตาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน
Participatory Action Research in the Model Development of
the Sandonta Tradration to Strengtening the Community

เจนจิรา เพชรธาววัฒน์, ยุวรี ผลพันthin*

Miss Janejira Pechtarawat, Asst. Yuwaree Polpanthin

นักศึกษาหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ประเทศไทย

Doctor of Philosophy Students (Development Education) Faculty of Education,

Silpakorn University

อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก อาจารย์ประจำภาควิชาพื้นฐาน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Advisors, Lecturer, Department of basic education. Faculty of Education, Thailand

Email : Pechtara1981@hotmail.com

Received : February 2, 2019

Revised : April 4, 2019

Accepted : April 10, 2019

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาและคุณค่าของประเพณีแซนโหม้นตา (บูชาบรรพบุรุษ) ศึกษาปัจจัยเงื่อนไขในการสืบสานประเพณี การพัฒนารูปแบบ การประเมินและปรับปรุงรูปแบบการสืบสานประเพณีแซนโหม้นตาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้วิธีการวิจัยแบบการวิจัยและพัฒนากับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ผลการวิจัย พบว่า คุณค่าและภูมิปัญญาของประเพณีแซนโหม้นตา มาจากการแสดงออกเชิงนามธรรม ประกอบด้วย แนวคิดและความสำคัญของประเพณี แซนโหม้นตา ประกอบด้วย พิธีกรรมและเครื่องเซ่นไหว้ เช่น พิธีกรรมที่บ้าน พิธีกรรมที่วัด และพิธีกรรมส่งวิญญาณ ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงคุณค่าด้านจิตใจ ด้านความกตัญญู ด้านความสามัคคี และ ด้านการเสียสละ ปัจจัยสู่ความสำเร็จ คือ ๑) ผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่ ๒) ผู้นำทางศาสนา ๓) ผู้นำส่วนท้องถิ่น ๔) ผู้บริหารสถานศึกษา ๕) เด็กและเยาวชน และเงื่อนไขสู่ความสำเร็จ คือ ๑) เงื่อนไขด้านความรู้ ๒) เงื่อนไขด้านภาวะผู้นำ ๓) เงื่อนไขด้านการเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น ๔) เงื่อนไขด้านความร่วมมือจากหน่วยงาน และ ๕) เงื่อนไขด้านการเผยแพร่

* นางสาวเจนจิรา เพชรธาววัฒน์, ผศ.ดร.ยุวรี ผลพันthin Miss Janejira Pechtarawat, Asst.Dr.Yuwaree Polpanthin

แลกเปลี่ยน การพัฒนารูปแบบการสืบสานประเพณีแซนโถงตาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ที่พัฒนาคือ CI-HTSO₃ Model ซึ่งมีกิจกรรมสืบสานประเพณีแซนโถงตา คือ ๑) แนวคิดของประเพณี (C) ๒) ความสำคัญของประเพณี (I) ๓) พิธีกรรมที่บ้าน (H) ๔) เครื่องเซ่นไหว้ที่บ้าน (O₁) ๕) พิธีกรรมที่วัด (T) ๖) เครื่องเซ่นไหว้ที่วัด (O₂) ๗) พิธีกรรมส่งวิญญาณ(S) และ ๘) เครื่องเซ่นไหว้ส่งวิญญาณ (O₃) ส่วนผลการประเมินรูปแบบในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด

คำสำคัญ: ประเพณี, รูปแบบ, แซนโถงตา, ชุมชน

Abstract

The purpose of this research were to study wisdom and value of the Sandonta tradition, to study factors in continuation, model development, evaluate and the improvement of the Sandonta tradition to strengthening the community Model. The study were conducted by using the Research and Development and Participatory Action Research.

The research results were the value and wisdom of the Sandonta tradition. Expression in the abstract include were concept and importance of tradition. And expression in concrete include were ritual and Offering ; Home ritual, Temple ritual, and Soul ritual. The value of the Sandonta tradition were the psychic value, the gratitude value, the harmony value, and the sacrifice value. Factors of success were : 1) Community leaders and people in the area 2) Religious leaders 3) Local leaders 4) Educational manager 5)Child and Juvenile. Condition of success were: 1)Knowledge 2)Leadership 3)Strengthen 4) Participation and 5) Publish exchange. The model of the Sandonta tradition to strengthening the community (CI-HTSO₃ model). Activities of the Sandonta tradition which were : 1) Concept (C) 2) Importance (I) 3) Home ritual (H) 4) Offering at home (O₁) 5) Temple ritual (T) 6) Offering at temple (O₂) 7) Soul ritual (S) and 8) Offering at soul (O₃).

Keywords: Tradition, Model, Sandonta, Community

บทนำ

สังคมมนุษย์ทุกสังคมมีประเพณีและวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ในทุกชาติทุกภาษาเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความแตกต่างของกลุ่มชน เผ่าพันธุ์ วิถีชีวิต ตลอดจนช่วยเป็นภาพสะท้อนการดำเนินชีวิตของกลุ่มชนเหล่านั้นได้เป็นอย่างดี จังหวัดสุรินทร์ซึ่งตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง(อีสานใต้)ของประเทศไทย มีอาณาเขตทางทิศใต้ติดกับราชอาณาจักรกัมพูชา มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะของตน มีภาษาสำคัญที่ใช้ในการสื่อสารคือ ภาษาเขมรถิ่นไทย ภาษาญาย (ส่วย) และภาษาลาว การมีสิ่งก่อสร้างในยุคนั้นแสดงว่ามีชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนั้นๆ เมื่อมีชุมชนก็มีวัฒนธรรมและอารยธรรมในช่วงเวลานั้นด้วย กลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมที่มาตั้งรกรากอยู่ในบริเวณพื้นที่สุรินทร์ ไม่อาจสรุปแน่ชัดได้ว่าเป็นกลุ่มใดเคลื่อนย้ายมาก่อนหลัง แต่ในปัจจุบัน จังหวัดสุรินทร์ประกอบด้วยชาติพันธุ์ดั้งเดิมที่ยังคงยึดมั่นในความเป็นอัตลักษณ์ของตนอย่างเหนียวแน่นไม่ว่าจะเป็น เขมร ลาว และญาย^๑

กลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวได้มีประเพณีและวัฒนธรรมที่สำคัญหลากหลายผสมผสานเนื่องจากการปรับใช้หลายภาษา แต่ที่นับว่าเป็นอัตลักษณ์ทางวิถีชีวิตท้องถิ่นคือประเพณีแซนโหม่ง คำว่า “แซนโหม่ง” ซึ่งเป็นภาษาเขมรถิ่นไทย “แซน” เป็นคำกริยา แปลว่า เซ่นไหว้หรือบูชา และคำว่า “โหม่ง” เป็นคำนามตามรูปคำแปลว่า ยายตา มีนัยได้ทั้งคนตายและคนเป็นขึ้นอยู่กับบริบทที่ใช้ในแต่ละพื้นที่ ในที่นี้ หมายถึงบรรพบุรุษทั้งหลายที่ล่วงลับไปแล้ว อาทิ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย โดยเรียกรวมๆว่า “โหม่ง” โดยเริ่มตั้งแต่ ๑ คำ เดือน ๑๐ ถึงวัน แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ “แซนโหม่ง” ถือเป็นประเพณีของคนสุรินทร์ที่รับอิทธิพลมาจากเขมร ทั้งนี้กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในจังหวัดสุรินทร์ส่วนใหญ่จะอยู่ในบริเวณพื้นที่ อำเภอบัวเขต อำเภอสังขะ อำเภอกาบเชิง อำเภอนมดงรัก อำเภอปราสาท เป็นบริเวณที่ติดชายแดนกัมพูชา(เขมร) ตามแนวเทือกเขาพนมดงรัก (เทือกเขาไม้คาน) และในอำเภอต่างๆของจังหวัดสุรินทร์ อย่างไรก็ตาม ในช่วงเดือน ๑๐ นอกจากประเพณีแซนโหม่งของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรแล้ว กลุ่มชาติพันธุ์ลาวก็มีประเพณีงานบุญเดือน ๑๐ หรือเรียกว่า บุญข้าวสาก ส่วนชาวส่วย (ญาย) ก็มีประเพณีวันสารทเช่นบรรพบุรุษเช่นเดียวกันโดยญายจะเรียกพิธีนี้ว่า “แซนหฺญะจู้ หรือ แซนหฺญะจั่ว” จะเห็นได้ว่าความเข้มแข็งของประเพณีกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิม ยังคงถือปฏิบัติมาจวบจนปัจจุบันนี้ ความเข้มแข็งของประเพณีที่หลอมรวมความเป็นคนสุรินทร์ไว้ด้วยกันอย่างเหนียวแน่นซึ่งจะเห็นได้จากเมื่อมีงานประเพณีของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ไม่ว่าจะเป็น เขมร ลาว ส่วย(ญาย) คนสุรินทร์ไม่มีการแบ่งแยกแต่ละกลุ่มแต่ละชาติพันธุ์กลับเรียนรู้แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันไม่ว่าจะเป็นประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ใดคนสุรินทร์ก็เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งทำให้คนสุรินทร์อยู่ร่วมกันในแบบวิถีสุรินทร์มาอย่างยืนยาวนานจวบจนปัจจุบัน^๒ แต่ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีตามยุคสมัยที่มีการ

^๑ จักรพงษ์ เจือจันทร์, “วิถีวัฒนธรรมร่วมคนสุรินทร์” วารสารทางอีสาน, ๔, ๑, ๔๒ (ตุลาคม ๒๕๕๘) : ๓๓-๓๕.

^๒ อัญญาค์ ชมดี, ร้อยเรื่องเมืองสุรินทร์, (สุรินทร์ : สำนักหนังสือสุรินทร์สโมสร, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓๙.

เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ประเทศไทยได้รับอิทธิพลกระแสโลกาภิวัตน์เช่นเดียวกับประเทศอื่นทั่วโลก โดยเปิดรับการไหลบ่าของเทคโนโลยีสารสนเทศ วัฒนธรรมและองค์ความรู้ด้านต่างๆ จากประเทศต่างๆ ทั่วโลก ทั้งในด้านการติดต่อสื่อสาร การถ่ายเทสินค้า บริการ เงินตรา ข้อมูลข่าวสาร และวัฒนธรรม ซึ่งประเทศไทยไม่สามารถหลีกเลี่ยงจากกระแสดังกล่าวนี้ได้ สภาพโลกาภิวัตน์เป็นปรากฏการณ์ที่สลายข้อจำกัดในมิติเวลาและพื้นที่ เกิดการเชื่อมโยงถึงกันอย่างไร้พรมแดน สิ่งที่เกิดขึ้น ณ ที่ใดที่หนึ่ง สามารถแผ่อิทธิพลไปส่วนอื่นของโลกได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ซึ่งสอดคล้องกับ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร^๑ กล่าวไว้ว่า โลกาภิวัตน์ยังสร้างพื้นที่ชนิดใหม่ขึ้นมาเรียกว่า electronic space อย่างอินเทอร์เน็ตที่ก้าวข้ามพรมแดนรัฐชาติ เป็นชุมชนแบบใหม่ที่ไม่ขึ้นกับพื้นที่ วิธีคิดเกี่ยวกับชุมชนแบบเก่า ส่วนในระดับของตัวตน

นอกจากนี้การย้ายถิ่นฐานที่ทำมาหากินของคนในชุมชนเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เกิดความไม่ต่อเนื่องหรือความถดถอยของประเพณีแซนโหมินตา ดังที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าชุมชนอีสานนั้นนับได้ว่าเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีการสืบทอดกันมาอย่างเหนียวแน่น การย้ายถิ่นฐานของคนอีสานนั้นจะย้ายไปทั่วรอบครัว ซึ่งจากการศึกษา แผนพัฒนาชุมชน เกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของคนในชุมชนตำบลต้น และตำบลคูตัน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ มีการย้ายถิ่นฐานค่อนข้างมากมีทั้งย้ายเข้าและย้ายออกเป็นพื้นที่ที่มีการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานเพื่อแสวงหาทรัพยากรและที่ทำกินสูง ส่งผลให้มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้ง ลาว เขมร ส่วย (กูย) ชุมชนดังกล่าวนี้ก็ได้รับผลกระทบและถูกกระทำไม่แตกต่างจากชุมชนชนบทอื่นๆ ในภาคอีสาน

จากสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในชุมชนยังได้พบว่าประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ไม่ได้รับความเอาใจใส่ สืบต่อจากคนรุ่นอาวุโสสู่เยาวชนในชุมชน รากเหง้าวิถีชีวิตที่เป็นประเพณีชุมชนกำลังจะถูกกลืนเลือนหายไป ขาดปัจจัยและเงื่อนไขที่จะสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง การทำให้ชุมชนเข้มแข็งนั้น ไม่สามารถทำได้โดยการสร้างจากบุคคลภายนอกชุมชน หรือทำโดยการสอน การฝึกอบรม ชุมชนที่เข้มแข็งจะมีกระบวนการในการจัดการของชุมชน มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีกิจกรรมเพิ่มคุณค่าทุนทางสังคมและเศรษฐกิจของคนในชุมชน ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน เป็นเครือข่าย และมีการขยายพันธมิตรออกไปด้วยการร่วมกันสร้างพลังชุมชน และใช้พลังชุมชน ในการพัฒนาขับเคลื่อนชุมชนต่อไป

จากเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจที่จะพัฒนารูปแบบการสืบสานประเพณีแซนโหมินตาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยค้นหาคำตอบร่วมกับชุมชนว่ามีแนวทางอย่างไรในการสืบสานประเพณีแซนโหมินตาเพื่อใช้เป็นแนวคิดและวิถีกิจกรรมในการส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็ง ที่เน้นการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน มีวิธีการ และขั้นตอนอย่างไร ตลอดจนมีกรอบแนวคิดพัฒนาไปพร้อมกับการวางแผน

^๑ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่*, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๐), หน้า ๔๓.

ที่จะนำไปสู่การพัฒนาการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากทุกภาคส่วน เพื่อเป็นแบบอย่างในการสืบสานประเพณีให้คงอยู่สืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาและคุณค่าของประเพณีแซนโหม่ง
๒. เพื่อศึกษาปัจจัยเงื่อนไขในการสืบสานประเพณีแซนโหม่งเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน
๓. เพื่อพัฒนารูปแบบการสืบสานประเพณีแซนโหม่งเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน
๔. เพื่อทดลองและประเมินผลการใช้รูปแบบการสืบสานประเพณีแซนโหม่งเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิทยาการวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) กับการวิจัยและพัฒนา (Research and Development : R&D) โดยมีขั้นตอนดำเนินการ ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การวิจัย (Research : R₁) เป็นการศึกษาภูมิปัญญา คุณค่า และปัจจัยเงื่อนไขในการสืบสานประเพณีแซนโหม่งเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ดำเนินการดังนี้

๑. ศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากการศึกษาเอกสาร ตำรา วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยนำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่ วิเคราะห์ สังเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)
๒. สัมภาษณ์ปราชญ์ท้องถิ่น จำนวน ๕ ท่าน จากชุมชนเป้าหมาย ๕ พื้นที่ ได้แก่ ชุมชนบ้านคูตัน ชุมชนบ้านโคกสะอาด ชุมชนบ้านโคกปัด ชุมชนบ้านดำน และชุมชนบ้านโจรก
๓. สังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญา คุณค่า และปัจจัยเงื่อนไขในการสืบสานประเพณีแซนโหม่ง โดยนำข้อมูลที่ได้จากข้อ ๑ และ ข้อ ๒ ด้วยการถอดความจากบทสัมภาษณ์ปราชญ์ท้องถิ่น นำข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

ขั้นตอนที่ ๒ การพัฒนา (Development : D₁) เป็นการพัฒนาแบบการสืบสานประเพณีแซนโหม่งเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน แบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ระยะ ดังนี้

ระยะที่ ๑ การเตรียมการก่อนปฏิบัติการวิจัย

๑. การเตรียมข้อมูล ศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำวิจัย เพื่อใช้เป็นกรอบความรู้ในการทำวิจัย และนำไปสู่การออกแบบการวิจัย (Research Design) เพื่อระบุคำถามวิจัย วัตถุประสงค์การวิจัย ขอบเขตการวิจัย วิธีวิทยาในการวิจัยพร้อมเครื่องมือในการวิจัยที่ชัดเจน

๒. การเตรียมชุมชน ติดต่อกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ในการเข้ามาทำการวิจัย สร้างความเข้าใจและเห็นความสำคัญในการดำเนินการวิจัย อันนำไปสู่การสร้างความร่วมมือในการร่วมดำเนินการวิจัยร่วมกับผู้วิจัย

๓. การเตรียมคน ชี้แจงทำความเข้าใจทีมงานซึ่งส่วนหนึ่งเป็นคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูล เพื่อสร้างความเข้าใจให้ตรงกันตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ระยะที่ ๒ การปฏิบัติการวิจัย

ในขณะนี้เป็นการดำเนินการสร้างรูปแบบการสืบสานประเพณีแซนโหมินตาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ผู้วิจัยกำหนดแนวทางการดำเนินการวิจัยโดยแบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ ๑ สร้างรูปแบบ โดยการ

๑. ศึกษาองค์ความรู้และข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการพัฒนารูปแบบและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดและหลักการในการพัฒนารูปแบบ

๒. สนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยการแบ่งผู้เข้าร่วมสนทนาออกเป็นกลุ่มย่อย ๒ กลุ่ม กลุ่มที่ ๑ ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน จำนวน ๑๐ ท่าน กลุ่มที่ ๒ ประกอบด้วย ผู้บริหารโรงเรียน ผู้นำทางศาสนา และผู้นำนักเรียน รวมจำนวน ๑๕ ท่าน

๓. วิเคราะห์และสร้างรูปแบบการสืบสานประเพณีแซนโหมินตาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

ขั้นที่ ๒ ตรวจสอบรูปแบบโดยผู้เชี่ยวชาญเพื่อยืนยันและรับรองรูปแบบก่อนนำไปทดลองใช้เพื่อศึกษาข้อบกพร่องที่ควรปรับปรุงแก้ไข โดยการประเมินด้านความถูกต้อง ด้านความเหมาะสม ความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ และความเป็นประโยชน์ได้จริงของรูปแบบการสืบสานประเพณีแซนโหมินตาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

ขั้นที่ ๓ ปรับปรุงรูปแบบและสร้างเครื่องมือที่ใช้ประกอบรูปแบบ ด้วยการนำผลการประเมิน และข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เป็นเกณฑ์ในการปรับปรุงรูปแบบพร้อมสร้างเครื่องมือประกอบการใช้รูปแบบ ดังนี้

๑. คู่มือการจัดกิจกรรมการสืบสานประเพณีแซนโหมินตาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

๒. แบบประเมินด้านความรู้ (Knowledge)

๓) แบบประเมินด้านกระบวนการ (Process)

๔) แบบประเมินด้านความตระหนัก (Awareness)

๕) แบบประเมินความพึงพอใจที่มีต่อรูปแบบ

ขั้นตอนที่ ๓ การวิจัย (Research : R₂) เป็นการทดลองและประเมินผลการใช้รูปแบบการสืบสานประเพณีแซนโหม่งตาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ดำเนินการดังนี้

ขั้นการทดลองใช้รูปแบบ นำรูปแบบการสืบสานประเพณีแซนโหม่งตาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนไปใช้กับเยาวชนที่กำลังศึกษาอยู่ในสถานศึกษา จังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๕๐ คน ซึ่งกำหนดแบบแผนการทดลองกลุ่มเดียวสอบก่อนสอบหลัง (One group pretest-posttest design)

ขั้นการประเมินผลการใช้รูปแบบ

๑) ประเมินความก้าวหน้าหลังจากปฏิบัติตามคู่มือการจัดกิจกรรมสืบสานประเพณีแซนโหม่งตา โดยประเมินจากข้อมูลสังเกตการณ์ในขณะดำเนินการร่วมกับผลการดำเนินงานตามกิจกรรม เพื่อศึกษาสภาพการณ์ ปัจจัยสนับสนุน ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค และวิธีการแก้ไขปรับปรุงการดำเนินงาน ตลอดจนการจัดกิจกรรมซึ่งผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

๒) ประเมินความพึงพอใจของเยาวชนที่มีต่อการใช้รูปแบบ

๓) ระดมความคิดเห็นของผู้ร่วมวิจัยโดยใช้เทคนิค AAR เพื่อตรวจสอบกระบวนการ และผลการดำเนินงานตามกิจกรรม นำข้อเสนอแนะต่างๆ ไปปรับปรุงรูปแบบแล้วนำเสนอต่อผู้ร่วมวิจัยเพื่อประเมินรูปแบบในมิติด้านความถูกต้อง มิติด้านความเหมาะสม มิติด้านความเป็นไปได้ และมิติด้านความเป็นประโยชน์

ขั้นตอนที่ ๔ การพัฒนา (Development : D₂) เป็นการสะท้อนผลและถอดบทเรียนจากชุมชน แบ่งการศึกษออกเป็น ๒ ระยะ ดังนี้

ระยะที่ ๑ สะท้อนผลการสืบสานประเพณีแซนโหม่งตา

๑) จัดเวทีประชาคมระหว่าง ผู้วิจัย ผู้ร่วมวิจัย และชุมชน เพื่อเสนอผลการใช้รูปแบบการสืบสานประเพณีแซนโหม่งตาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและแลกเปลี่ยนเรียนรู้การดำเนินงานที่ผ่านมา ตั้งแต่แรกเริ่มงานวิจัยจนกระทั่งสิ้นสุดงานวิจัย

๒) ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสะท้อนผลการสืบสานประเพณีแซนโหม่งตา มาสังเคราะห์โดยใช้แผนผังความคิด (Mind Map) เพื่อจัดกระทำข้อมูลและให้ข้อมูลย้อนกลับสู่ชุมชน

ระยะที่ ๒ ถอดบทเรียนจากชุมชน โดยผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ในระยะที่ ๑ การสะท้อนผลการสืบสานประเพณีแซนโหม่งตา มาสรุปความจากประเด็นการจัดเวทีประชาคม มี ๒ ประเด็น

๑) องค์กรความรู้

๒) การจัดการความรู้

ผลจากการวิจัยพบข้อสรุปว่า

๑. ภูมิปัญญาและคุณค่าของประเพณีแซนโหมินตา เกิดจากความเชื่อเกี่ยวกับการอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษซึ่งมีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเกี่ยวกับประเพณีแซนโหมินตาว่า กำเนิดจากความเชื่อเรื่องการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทบันทึกไว้ว่า พระเจ้าพิมพิสาร ได้ทำบุญอุทิศให้กับเปรตที่เป็นญาติของพระองค์เอง และพระสารีบุตรเถระได้สร้างกุฏิ ๔ หลังถวายแก่สงฆ์พร้อมทั้งข้าวและน้ำ แล้วอุทิศส่วนบุญไปให้แก่เปรตที่เคยเป็นมารดา และนางติสสาอุบาสิกา ได้ถวายภัตตาหารและผ้าไตรจีวรแก่พระภิกษุ ๘ รูปแล้วอุทิศส่วนบุญไปให้แก่นางเปรต เป็นผลให้ผู้ที่ได้รับส่วนบุญพ้นจากความ เป็นเปรตได้ ความเชื่อดังกล่าวได้มีการปฏิบัติสืบต่อกันเรื่อยมา และประเพณีแซนโหมินตาที่ถือปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบันก็ได้มีกำเนิดและพัฒนาการมาจากความเชื่อในเรื่องการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตายนี้ด้วยเช่นกันซึ่งแสดงออกในเชิงนามธรรม ดังนี้

๑) แนวคิดของประเพณี	๒) ความสำคัญของประเพณี
และที่แสดงออกในเชิงรูปธรรม ดังนี้	
๑) พิธีกรรมที่บ้าน	๒) เครื่องเซ่นไหว้ในบ้าน
๓) พิธีกรรมที่วัด	๔) เครื่องเซ่นไหว้ที่วัด
๕) พิธีกรรมส่งวิญญาณ	๖) เครื่องเซ่นไหว้ส่งวิญญาณ

และแสดงออกถึงคุณค่าของประเพณีแซนโหมินตา ดังนี้

๑) คุณค่าด้านจิตใจ	๒) คุณค่าด้านความกตัญญู
๓) คุณค่าด้านความสามัคคี	๔) คุณค่าด้านการเสียสละ

๒. ปัจจัยเงื่อนไขในการสืบสานประเพณีแซนโหมินตาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วยปัจจัยสู่ความสำเร็จ ดังนี้

๑) ผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่	๒) ผู้นำทางศาสนา
๓) ผู้นำส่วนท้องถิ่น	๔) ผู้บริหารสถานศึกษา
๕) เด็กและเยาวชน	

และเงื่อนไขสู่ความสำเร็จ ดังนี้

- ๑) เงื่อนไขด้านความรู้ (Knowledge)
- ๒) เงื่อนไขด้านภาวะผู้นำ (Leadership)
- ๓) เงื่อนไขด้านการเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น (Strengthen)
- ๔) เงื่อนไขด้านความร่วมมือจากหน่วยงาน (Participation)
- ๕) เงื่อนไขด้านการเผยแพร่แลกเปลี่ยน (Publish exchange)

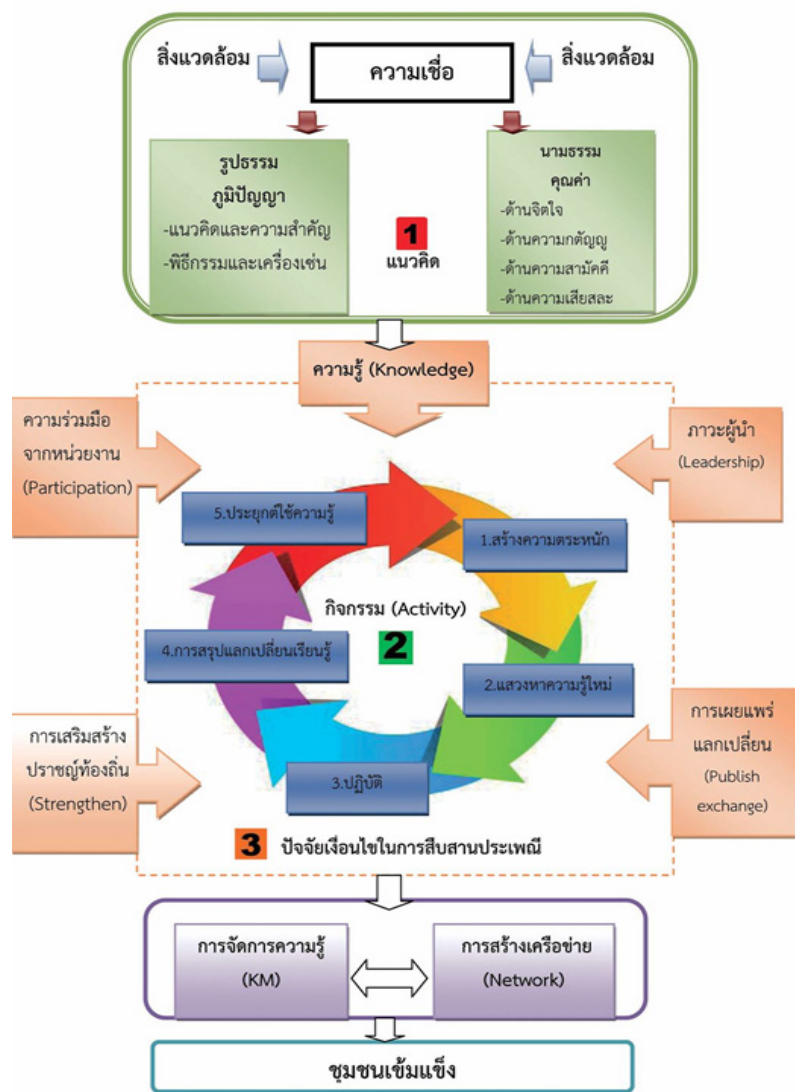
๓. รูปแบบการสืบสานประเพณีแซนโถงตาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ที่พัฒนาคือ “CI-HTSO₃ Model” ซึ่งมีกิจกรรมสืบสานประเพณีแซนโถงตา ดังนี้

๑) แนวคิดของประเพณี (C)	๒) ความสำคัญของประเพณี (I)
๓) พิธีกรรมที่บ้าน (H)	๔) เครื่องเซ่นไหว้ที่บ้าน (O ₁)
๕) พิธีกรรมที่วัด (T)	๖) เครื่องเซ่นไหว้ที่วัด (O ₂)
๗) พิธีกรรมส่งวิญญาณ(S)	๘) เครื่องเซ่นไหว้ส่งวิญญาณ (O ₃)

ดังแผนภูมิภาพที่ ๑ หน้า ๘

๔. ผลการทดลองและประเมินผลการใช้รูปแบบการสืบสานประเพณีแซนโถงตาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน “CI-HTSO₃ Model” หลังการทดลอง เยาวชนมีความรู้(Knowledge) สูงกว่าก่อนการทดลองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ มีกระบวนการ (Process) อยู่ในระดับมาก มีความตระหนัก (Awareness) อยู่ในระดับมาก และ ความพึงพอใจต่อการใช้รูปแบบ พบว่าเยาวชนมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด

ซึ่งผลจากการวิจัยดังกล่าว สามารถสรุปด้วยแผนภาพ Model สะท้อนให้เห็นรูปแบบการสืบสานประเพณีแซนโถงตาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน (CI-HTSO_๓ Model) ดังแผนภาพที่ ๑

แผนภาพที่ ๑ รูปแบบการสืบสานประเพณีแซนโหมินตาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

“CI-HTSO₃ Model”

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยมีข้อค้นพบที่สามารถนำมาอภิปรายได้ ดังนี้

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ ๑ พบว่า ภูมิปัญญาและคุณค่าของประเพณีแซนโหมินตา เกิดจากความเชื่อเกี่ยวกับการอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษทั้งนี้อาจเป็นเพราะมนุษย์มีความกลัวจึงเกิดความเชื่อซึ่งสอดคล้องและมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก^๔ เกี่ยวกับประเพณีแซนโหมินตาว่ากำเนิดจากความเชื่อเรื่องการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทบันทึกไว้ว่า พระเจ้าพิมพิสาร ได้ทำบุญอุทิศ

^๔ พุ.พ.อ. (ไทย) ๒๖/๙๐/๑๕-๑๗.

ให้กับเปรตที่เป็นญาติของพระองค์เอง พระสารีบุตรเถระได้สร้างกุฏิ ๔ หลังถวายแก่สงฆ์พร้อมทั้งข้าวและน้ำ แล้วอุทิศส่วนบุญไปให้แก่เปรตที่เคยเป็นมารดา และนางติสสาอุบาสิกา ได้ถวายภัตตาหารและผ้าไตรจีวรแก่พระภิกษุ ๘ รูปแล้วอุทิศส่วนบุญไปให้แก่นางเปรตเป็นผลให้ผู้ที่ได้รับส่วนบุญพ้นจากความ เป็นเปรตได้ แสดงออกในเชิงนามธรรม ดังนี้ ๑) แนวคิดของประเพณี ๒) ความสำคัญของประเพณี และที่ แสดงออกในเชิงรูปธรรม ดังนี้

๑) พิธีกรรมที่บ้าน	๒) เครื่องเซ่นไหว้ในบ้าน
๓) พิธีกรรมที่วัด	๔) เครื่องเซ่นไหว้ที่วัด
๕) พิธีกรรมส่งวิญญาณ	๖) เครื่องเซ่นไหว้ส่งวิญญาณ

เน้นการสร้างตระหนักรู้ให้เห็นคุณค่าของประเพณีแขนงโน้นตา ดังนี้

๑) คุณค่าด้านจิตใจ	๒) คุณค่าด้านความกตัญญู
๓) คุณค่าด้านความสามัคคี	๔) คุณค่าด้านการเสียสละ

สอดคล้องกับงานวิจัยของ อุทัย ปัญญาโกณู พบว่า คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มี ต่อเยาวชนอาข่ามี ๘ ประการคือ

- ๑) เป็นภูมิปัญญาเพื่อพึ่งตนเองและการดำรงชีพที่เหมาะสม
- ๒) สร้างความเป็นปึกแผ่นแก่ชุมชน และการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนวัฒนธรรมอาข่า
- ๓) เป็นกรอบควบคุมความประพฤติ ผ่านจารีตประเพณี ค่านิยมของเผ่า
- ๔) ช่วยปรับระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
- ๕) เสริมทักษะการเรียนรู้ เป็นฐานการเรียนรู้เรื่องอื่นๆ
- ๖) เป็นกิจกรรมสร้างสรรค์นันทนาการ ผ่อนคลาย พัฒนาอารมณ์ สังคม จิตใจ
- ๗) เป็นความสามารถในการปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพสังคม
- ๘) เกิดความรัก ภูมิใจในตนเองและเผ่าพันธุ์^๕

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ ๒ พบว่า ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จประกอบด้วย

๑) ผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่	๒) ผู้นำทางศาสนา
๓) ผู้นำส่วนท้องถิ่น	๔) ผู้บริหารสถานศึกษา
๕) เด็กและเยาวชน	

^๕ อุทัย ปัญญาโกณู, การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า, *วิทยานิพนธ์*, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า บทคัดย่อ.

และเงื่อนไขที่นำไปสู่ความสำเร็จ ประกอบด้วย

- ๑) ด้านความรู้ (Knowledge)
- ๒) ด้านภาวะผู้นำ (Leadership)
- ๓) ด้านการเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น (Strengthen)
- ๔) ด้านความร่วมมือจากหน่วยงาน (Participation)
- ๕) ด้านการเผยแพร่แลกเปลี่ยน (Publish exchange)

ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าการมีส่วนร่วมจากหลายองค์กรเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และสืบสานซึ่งสอดคล้องกับ งานวิจัยของ เจริญ มูลมา พบว่า แนวทางการอนุรักษ์ สืบสานและพัฒนาประเพณีการบายศรีสู่ขวัญเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอีสาน ต้องจัดให้มีการสร้างความเข้าใจ ความตระหนัก และการเห็นคุณค่าของการบายศรีสู่ขวัญแก่เด็ก เยาวชนและประชาชน ปลุกฝังให้เด็ก เยาวชนและประชาชนสืบสานประเพณีบายศรีสู่ขวัญด้วยความเข้าใจและศรัทธา จัดให้มีแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา ส่งเสริมความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมของคนอีสานพร้อมทั้งดำเนินการพัฒนาประเพณีการบายศรีสู่ขวัญในองค์กรรวม โดยพัฒนาทั้งหมดสู่ขวัญ ผู้รับขวัญ เครื่องบายศรี พิธีกรรมและการใช้ประโยชน์จากพิธีกรรม ตลอดจนการจัดการพิธีกรรม แนวทางทั้งหมดต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง^๖

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ ๓ พบว่า รูปแบบการสืบสานประเพณีแซนโฎนตาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน “CI-HTSO₃ Model” เป็นรูปแบบที่มีการตรวจสอบยืนยันประสิทธิภาพ เหมาะสมเป็นไปได้ เป็นประโยชน์ และถูกต้องครอบคลุมตามแนวคิดของ Stufflebeam โดยผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบใช้เกณฑ์การหาเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานซึ่งมีค่าตั้งแต่ ๓.๕๑ ขึ้นไป และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานไม่เกิน ๑.๐๐ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า รูปแบบดังกล่าวมีการพัฒนาขึ้นอย่างเป็นระบบตามกระบวนการวิจัยและพัฒนา (R&D) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ประกอบด้วย หลักการ วัตถุประสงค์ กิจกรรมในการสืบสานประเพณีแซนโฎนตา ๘ กิจกรรมได้แก่

๑) แนวคิดของประเพณี (Concept)	๒) ความสำคัญของประเพณี (Importance)
๓) พิธีกรรมที่บ้าน (Home ritual)	๔) เครื่องเซ่นไหว้ที่บ้าน (Offering at home)
๕) พิธีกรรมที่วัด (Temple ritual)	๖) เครื่องเซ่นไหว้ที่วัด (Offering at temple)
๗) พิธีกรรมส่งวิญญาณ (Soul ritual)	๘) เครื่องเซ่นไหว้ส่งวิญญาณ (Offering at soul)

^๖ เจริญ มูลมา, การอนุรักษ์ สืบสานและพัฒนาประเพณีการบายศรีสู่ขวัญเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอีสาน, วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาลัทยมหาสารคาม, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

ซึ่งในแต่ละกิจกรรมประกอบด้วยขั้นตอนการดำเนินงานกิจกรรม ๕ ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นที่ ๑ สร้างความตระหนัก ขั้นที่ ๒ แสวงหาความรู้ ขั้นที่ ๓ ปฏิบัติ ขั้นที่ ๔ การสรุปแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และขั้นที่ ๕ การประยุกต์ใช้ความรู้ ภายใต้ปัจจัยเงื่อนไขในการสืบสานประเพณีแซนโหม่ง ดังนี้

- ๑) ด้านความรู้ (Knowledge)
- ๒) ด้านภาวะผู้นำ (Leadership)
- ๓) ด้านการเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น (Strengthen)
- ๔) ด้านความร่วมมือจากหน่วยงาน (Participation)
- ๕) ด้านการเผยแพร่แลกเปลี่ยน (Publish exchange)

สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุพัตรา คงขำ^๗ พบว่า รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านหนังตะลุงเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ประกอบด้วย หลักการ วัตถุประสงค์ องค์ประกอบของการจัดการความรู้ และองค์ประกอบร่วม คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของภาคีเครือข่าย สิ่งสนับสนุนการจัดการความรู้ และผลการจัดการความรู้ โดยองค์ประกอบของการจัดการความรู้ชื่อว่า “BONAMSUB Model” มี ๘ องค์ประกอบย่อย คือ

- ๑) ภาวะผู้นำ (Being a Leader)
- ๒) โอกาสของการเรียนรู้ (Opportunity of Learning)
- ๓) สร้างเครือข่ายในการทำงาน (Networking)
- ๔) กิจกรรมต่อเนื่อง (Activity)
- ๕) การจัดการ (Management)
- ๖) ค่านิยมร่วมกัน (Shared Values)
- ๗) การใช้เทคโนโลยี (Using of Technology)
- ๘) อยู่ในความดูแลของภาครัฐ (Bureaucracy Attention)

ข้อเสนอแนะ

๑. ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับแนวทางและยุทธศาสตร์ในการสืบสานประเพณีแซนโหม่ง
๒. ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นการสืบสานประเพณีแซนโหม่ง เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณี

^๗ สุพัตรา คงขำ, การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านหนังตะลุงเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมท้องถิ่น, วารสารศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑, (คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘) : ๒๔๔.

๓. ควรศึกษาถึงปัจจัยด้านอื่นๆ ที่มีผลต่อการสืบสานประเพณีแซนโหม่งตา และเป็นปัจจัยที่มีการส่งเสริมการสืบสานประเพณีแซนโหม่งตา

บรรณานุกรม

จักรพงษ์ เจือจันทร์. “วิถีวัฒนธรรมร่วมคนสุรินทร์”, วารสารทางอีสาน ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๔๒ (ตุลาคม ๒๕๕๘) : ๓๓-๓๕.

เจริญ มุลมา. การอนุรักษ์ สืบสานและพัฒนาประเพณีการบายศรีสู่ขวัญเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอีสาน, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๔.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่. ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๐.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สุพัตรา คงขำ. “การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านหนังตะลุงเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมท้องถิ่น”, วารสารศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๘) : ๒๔๙.

อัมภาวศ์ ขมดี. ร้อยเรื่องเมืองสุรินทร์. สุรินทร์: สำนักหนังสือสุรินทร์สโมสร, ๒๕๕๓.

อุทัย ปัญญาโกณ. การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗.